

סיכום

הגמ' מדברת על עולת העוף שעשה בה שינוי במיצוי, הפוסל אותה. תוס' מבארים שאם היזה לפני המיצוי – לא פסל, והשינוי הפוסל הוא שביטל את המיצוי בכלל. יש מפרשים שמדובר בשעשה מיצוי, אך מיצה רק את דם הראש ולא את דם הגוף (מקדש דוד כח,א, ולפי זה מתחדש שבחטאת הרי זה כשר אפילו לדעה שהמיצוי מעכב).

במשנה נאמר שעולת העוף שעשאה למטה או חטאת העוף שעשאה למעלה פסולים. המפרשים דנים בשאלה מה היחס בין הלכה זו לבין ההלכה שקרבן שדמו ניתן שלא במקומו – כיפר על בעליו ("שלא במקומו – כמקומו"). תוס' סוברים שדין "שלא במקומו כמקומו" נאמר גם בעוף, והפסול המוזכר במשנה הוא לענין שהבשר לא יאכל או יוקטר. השטמ"ק, לעומת זאת, סובר שדין זה נאמר רק בבהמה ולא בעוף. לדעת תוס' יש אומרים, שאם שינה את מקום המליקה בעולה – גם לדעתם הרי זה פסול לגמרי, והכשירו רק שינוי במקום מתן הדם (שפת אמת). יש אומרים יתירה מזו, שאפילו שינוי מקום המיצוי בעולה מעכב, ורק בחטאת העוף שינוי המקום אינו מעכב (גרי"ז). שיטת הרמב"ם בשאלה זו, האם "שלא במקומו כמקומו" נאמר גם בעוף, שנויה במחלוקת אחרונים.

נאמר גם בעוף – החטאת כשרה גם אם לא נתן למטה מדם הנפש; ולענין היתר הבשר לאכילה אין תועלת בנתינת הדם במקומו לאחר מכן, שהרי זריקה שאינה מכפרת – אינה מתירה באכילה (גמ' כו,ב)¹³. יש שהסיקו מכאן שלדעתו בעוף לא אמרינן "שלא במקומו כמקומו" (זבחי צדק סג,ב); ובקרבן אורה (שם) נדחק להעמיד את דברי הרמב"ם "והוא שיתן" כשנתן למטה לפני ההזאה למעלה¹⁴.

הדעה שהרמב"ם מחלק בין זבחים לעופות מתחוקת מפירוש המשנה: בפ"ב מ"ב ציין הרמב"ם את דברי שמואל ש"פסולה" האמור במשנה אינו פסול גמור, אלא פסול הבשר בלבד, אולם בפירושו למשנתנו לא טרח לומר זאת. נוסף על כך כתב: "אם עשאה מעשה חטאת או במקום חטאת, כלומר למטן... היא פסולה על כל פנים... לפי שלא קלקל עולה זו במחשבה, כדי שנאמר 'כשרה ולא עלת לבעלים', אלא קלקל אותה במעשה". הרמב"ם כורך את שינוי המקום עם שינוי המעשה, וגם נראה בבירור שפסול זה חמור יותר מעולה שלא לשמה, שעלתה לבעליה. גם בפירושו לקינים פ"א מ"א, שם נאמר ששינוי המקום בעוף פוסל, כתב הרמב"ם ש"כל זה ברור", ומשמע שיש לפרש "פסולה" בלא כל הסתייגות, ואף הפנה את המעיינים לפירושו בזבחים פרקים חמישי ששי ושמיני, ולא לפרק שני, שם מוסבר שהקרבן מרצה לבעליו¹⁵.

מערכה קסה. עולת העוף שנעשתה כחטאת (סו,ב-סח,א)

בה דבר המוציאה מידי מעילה (רש"י). לעומתו, רבי יהושע סובר שאין בעולה זו איסור מעילה, ויש להבין מהו טעמו.

טעמו של רבי יהושע

במשנה, ובברייתא המופיעה בגמרא (סו,א) ובתוספתא (פ"ז ה"ה, בשינויים קלים), מובא ויכוח בין רבי אליעזר לרבי יהושע, בו רבי אליעזר מביא דוגמאות דומות לקרבנות פסולים שיש בהם מעילה¹, ומבקש להוכיח מהם שכך הוא הדין גם בעולת העוף שעשאה כמעשה חטאת, בעוד שרבי יהושע מחלק בין הדוגמאות הללו לבין נדון דידן: א. כאן השינוי הוא מוחלט: בשם הקרבן, במקומו ובאופן עשייתו.

בל קדשי הקדשים יש בהם מעילה, משעה שהוקדשו ועד זריקת דמם. לאחר זריקת דמם – דינם נקבע לפי היתר האכילה: בעולה, שאין בה היתר אכילה כלל – יש מעילה; ובחטאת ואשם, שבשרם נאכל לכהנים – אין מעילה בבשר, אך יש מעילה באמורים, הקרבים על גבי המזבח. לפי עיקרון זה, חטאת ואשם שנפסלו, ואינם ראויים לאכילה – יש בהם מעילה גם לאחר זריקת הדם.

במשנתנו נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע בעולת העוף שהכהן עשאה כחטאת העוף לכל דבר: מקום עבודתה היה מתחת לחוט הסיקרא, כמעשה חטאת, לשם חטאת. רבי אליעזר סובר שמועלים בה, שכן מדובר בעולה, ולא נעשה

15. אם כן, במשנה בריש קינים הוזכר גם פסול שינוי המקום בחטאת בהמה ועולתה, ולגבי זה ראוי היה אכן להפנות לפרק שני, וצריך עיון.

1. ר' אליעזר מביא את הדוגמה של אשם שנשחט לשם שלמים, קרבן שדינו שנוי במחלוקת בין ר' אליעזר לר' יהושע עצמם (לעיל י"א), האם נפסל בכך. רש"י (ד"ה אשם) מפרש שכוונת ר"א להוכיח מהדין המוסכם גם על ר' יהושע, שלפני זריקת הדם מועלים בו, ותוס' (ד"ה א"ר אליעזר) תמהים על כך, שכן גם בנושא הנדון כאן, עולה שנעשתה כחטאת, מודה ר' יהושע שלפני הזאת הדם מועלים בה, כי טרם נעשתה כחטאת העוף, ואם כן מה ראיית ר' אליעזר משם? ופירושו שכוונתו להוכיח מאשם על פי שיטתו שאשם שלא לשמו פסול, ואם כן אפילו לאחר הזריקה מועלין בו.

13. דברי הרמב"ם מפורשים כאורה בגמ' (סג,ב-סד,א): "מלקה בכל מקום במזבח – כשירה, מיצה דמה בכל מקום במזבח – כשירה, שאם היזה ולא מיצה – כשירה, ובלבד שיתן מחוט הסיקרא ולמטה מדם הנפש". אלא שבגמ' ניתן לפרש ש"מיצה דמה" היינו שלא עשה הזאה כלל, ורק מיצה למעלה, ומתנה זו אינה מספיקה לכפר בחטאת העוף, ולכן כששב והיזה למטה – כשרה לגמרי. אמנם בברייתא לעיל מיניה נאמר: "היזה דמה בכל מקום במזבח כשרה... ובלבד שיתן מחוט הסיקרא ולמטה מדם הנפש", אבל בביאור הגמ' לברייתא זו הושמטו המילים "היזה דמה" וכו'. לעומת זאת הרמב"ם כותב: "היזה בכל מקום כשירה, והוא שיתן למטה...".

14. כיוצא בזה ברש"י (סד,א ד"ה ובלבד): "שיהא הזאה הנעשית ראשון מחוט הסיקרא ולמטה מדם הנפש".

רב אשי מציין גם הבל נוסף, שחטאת שמלקה למעלה – הרי זה מקום הכשר למליקתה, שכן מליקתה כשרה בכל מקום במזבח, ולכן מליקתה למעלה איננה "מעשה עולה", בעוד שעולה, שמליקתה למטה פסולה, מליקתה למטה היא "מעשה חטאת". משתמע מלשון הגמ' ששני ההבדלים שציין רב אשי זקוקים זה לזה, ותוס' (ד"ה ועולת, וביתר הרחבה בשטמ"ק אות יב) תמהים על כך, וממה נפשך: אם העולה נמשכת כחטאת גם אילו היתה כשרה למטה – מה הצורך בטעם השני? ואם כדי שהעולה תימשך לחטאת נדרש גם הפסול בשינוי המקום – אין צורך להזכיר את הטעם הראשון כדי להסביר מדוע החטאת אינה נעשית כעולה, ודי לומר שבה אין זה שינוי מקום הפוסל! רבנו חיים מיישב, שעל מנת שקרבן ימשך ויעשה כחברו צריך שיהיו במליקתו שני סוגי פסול. לכן מזכיר רב אשי בעולה הנעשית כחטאת גם את שינוי המקום וגם את השינוי בצורת המליקה. לעומת זאת בחטאת הנעשית כעולה יש כבר פסול אחד, שינוי השם (שהוא פסול הקיים בחטאת בלבד ולא בעולה, שאם נעשתה לשם קרבן אחר – כשרה), ולכן צריך לציין בה ששינוי המקום אינו פוסלה, וגם השינוי במליקתה מסימן אחד לשניים מתרחש רק לאחר שכבר נפסלה במליקת הסימן הראשון, ולכן אינה משתנית לעולה.

דין העולה שנמשכה והפכה לחטאת

הגמ' מבינה בתחילה שלדעת רב אדא, שהעולה "נעשית חטאת העוף", דינה כחטאת כשרה לכל דבר, ואם בעליה היו חייבים קרבן חטאת העוף – יצאו ידי חובתם בחטאת זו. על כך מקשה הגמ' מכמה משניות במסכת קינים, המוכיחות שעולה שנעשתה לגמרי כחטאת – לא יצאו בעליה ידי חובתם, ומשתמע (מהמשנה האחרונה במסכת) שאף ר' יהושע סובר כן! לפיכך מסיקה הגמ': "אימר דאמר ר' יהושע לאפוקה מידי מעילה; למיסק ליה לחובה מי אמר?!".

באיזה מובן, אפוא, נעשתה העולה כחטאת העוף, ומה ההבדל בין דברי רב אדא לבין הדעה שקדמה לו, שר' יהושע מחדש חידוש בהלכות מעילה בלבד? תוס' (ד"ה אימר) מפרשים זאת בשני אופנים: האחד – עולה זו נעשית כחטאת פסולה מדאורייתא, ובכל זאת הועילה הקרבתה להוציאה מידי מעילה. תוס' מביאים דוגמאות לקרבנות כיוצא בזה, שהקרבתם פסולה ואיננה מתירה באכילה ובכל זאת מפיקה מדין מעילה⁴. על פי זה מה שהתחדש בדברי רב אדא הוא, שמתחילה סברה הגמ' שזוהי עולת העוף שאין בה מעילה, משום שהתכוון לעשותה לשם דבר שאין

בו. הדבר שהשינוי נעשה לשמו – אין בו כלל דין מעילה, משום שחטאת העוף נאכלת כולה לכהנים, ורק דמה ניתן במזבח, ובדם אין מעילה. וכלשונו של רבי יהושע בתוספתא, בסיום הויכוח: "תאמר בזו ששינה את שמה, ושינה את מקומה, שינה את מעשהו, ושינה לדבר שאין מקצתו מעילה?".

אך בהמשך הסוגיה מסיקה הגמרא, שטעמו של רבי יהושע הוא כדברי רב אדא בר אבהו: "עולת העוף שעשאה למטה כמעשה חטאת לשם חטאת, כיון שמלק בה סימן אחד – נמשכת ונעשית חטאת העוף". כלומר, כיון שכבר במליקת הסימן הראשון עשה אותה כחטאת – מעשיו מבטלים ממנה את דין העולה ומחילים עליה דין חטאת העוף, שאין בה מעילה. על פי זה אומרת הגמ' (סו"ב ורש"י ד"ה אלא במיצוי) שדברי ר' יהושע נאמרו רק כשישנה כבר במליקה, אבל אם מלק כעולה ורק במתן הדם שינה ועשה כחטאת – לא נעשתה כחטאת, ולא פקע ממנה דין מעילה. דין זה שהעולה נעשית חטאת מחדש ביותר, ובדרך כלל לא מצינו שקרבן עשוי להשתנות לשם קרבן אחר לאחר שכבר הוקדש². תוס' (ד"ה חטאת העוף) כותבים שהיסוד לכך הוא דין מחדש אחר שמצינו בקרבנות העוף, שהקדשת העוף לעולה או לחטאת יכולה להעשות או על ידי הבעלים בשעת קניית העופות או על ידי הכהן בשעת העשייה, ומכיוון שהתורה נתנה בעניין זה משקל מיוחד לכהן – יכול הוא גם לשנות את יעוד הקרבן³.

בחטאת שעשאה כמעשה עולה

רב אשי מסביר שבמקרה ההפוך, חטאת העוף שעשאה כעולה, לא הפכה לעולה: במליקת החטאת נדרש חיתוך סימן אחד בלבד, ובעולה שניים. לפיכך, כשלקח עולה למטה ומלק בה סימן אחד – כבר עשה אותה כמעשה חטאת עוד בטרם נפסלה מחמת שמלקה שלא במקומה, שהרי מבחינת העולה עדיין אין זו מליקה שלמה. לעומת זאת חטאת שנמלקה למעלה כעולה – מיד כשמלק את הסימן הראשון עשה בה מליקת חטאת, ונפסלה משום שינוי השם, וזאת בטרם השלים את מליקת העולה, ולא יתכן שבמליקת הסימן השני תשוב ותהיה כעולה. רש"י (ד"ה נחית) עומד על כך שעולה הנעשית כחטאת היא הקרבן היחיד ששינוי שמו יכול לשנותו לשם הקרבן השני, מפני שנעשית בו פעולה המספיקה לעניין שמו החדש לפני שנעשית פעולה הפוסלת בשמו הקודם, מה שאין כן בכל הקרבנות כולם.

2. פרט לקרבנות ציבור, ש"סכין מושכתן למה שהן", משום שמראש בית דין התנו על כך (גמ' לעיל 1, 2). ובנדון דידן אין לפרש שדברי ר' יהושע הם תנאי בית דין גרידא, שאם כן היה לו להשיב כך על טענות ר' אליעזר.

3. ראה גם בשטמ"ק אות לת, ובמשך חכמה ויקרא ה', שמדקדק דין זה מלשון התורה, ובאחייעזר י"ד ס"י כה אות ט.

4. תוס' מביאים שלוש דוגמאות להיתר מעילה בלא היתר אכילה: א. מצינו שזריקת הדם מועילה לבשר היוצא מחוץ לקלעים להוציאו מידי מעילה (מעילה ו

ע"ב). ב. שייך המנחה שנחסרו בין הקמיצה להקטרה, לדעה שמקטירין את הקומץ עליהם למרות שהם אסורים באכילה – ההקטרה מועילה להוציאם מידי מעילה (מנחות יב ע"ב). ג. מצינו דיון באפשרות שזריקת פיגול תוציא מידי מעילה (מעילה ג ע"ב). לשון תוס': "זריקת פיגול רוצה לומר... דמפקא מידי מעילה", והמילים "רוצה לומר" הוסגרו בסוגריים כמיותרות, אך לכאורה כוונת תוס' שבגמ' שם רב גידל אומר בפירוש להיפך, שאינה מוציאה מידי מעילה, והגמ' נושאת ונותנת הרבה בדבר, עיין שם, וברור ממנה שדין זה איננו פשוט, וזהו ה"רוצה לומר", ומכאן שיש אפשרות להיתר מעילה בלא היתר אכילה. בעולת שלמה ובמקדש דוד (ס' כטו), העירו על

אולי לדעתו דברי הגמ' במסקנה "אימר דאמר ר' יהושע" הם דחייה לדברי רב אדא בר אבהו.⁷

לאידך גיסא דקדק בקרן אורה (שם) מלשונו בהל' מעילה: "שאף על פי שלא עלת לבעלים לשם חובה – אין מועלין בה" שאכן נעשתה קרבן חטאת, ולכן אילו היתה עולה לבעלים – היה פשוט הדבר שאין מועלין בה, והחידוש הוא שאף על פי שלא עלתה – אין מועלין בה (אילו היתה נחשבת כקרבן עולה – הרי גם אם עלתה לבעליה מועלין בה!) בערוך השולחן (סי' קעא, ח) כתב שהרמב"ם לא דקדק בכתיבת הטעם, כי למעשה המסקנה אחת היא, שרק לעניין מעילה נעשתה כחטאת.

בשפת אמת (טו, ב) חידש, בגלל הקושי בכך שקרבן שלא הותר לכהנים יצא מידי מעילה, שכוונת הגמ' שקרבן זה נעשה כחטאת ממש ואף מותר באכילה, ולכן פקע ממנו דין מעילה, אלא שבכל זאת בעליו לא יצאו ידי חובה.⁸ כך סובר גם בתפארת ישראל (קנינים פ"ג מ"ג, בועז אות ב).

סיכום

ר' יהושע מחדש, שעולה שעשה את כל מעשיה כחטאת – אין מועלין בה. מדבריו במשנה ניתן להבין שזהו חידוש בהלכות מעילה גרידא, שאין מועלים בקרבן שנעשה לשם קרבן שאין מועלים בו. אולם הגמ' מבארת שלדעתו עולה זו הפכה לחטאת, אם כי למסקנתה הדבר נאמר לעניין מעילה, ולא לעניין שהבעלים יצאו ידי חובה.

בהגדרת הדבר נאמרו כמה שיטות במפרשים: א. מדאורייתא דינה כחטאת פסולה, ובכל זאת התחדש שאין מועלין בה (תוס'). ב. מדאורייתא דינה כחטאת כשרה, ורק מדרבנן נפסלה (תירוץ שני בתוס'), ולשיטה זו אפשר שאין הלכה כר' יהושע, אלא דינה כחטאת פסולה ומועלין בה. ג. דינה כחטאת כשרה, ואף נאכלת, ובכל זאת אין הבעלים יוצאים ידי חובתם (תפארת ישראל ושפת אמת).

(עיין רמב"ם הל' פסוהמ"ק י,ה).

6. מאחר שקיימא לן שאיסור חולין בעזרה נוהג מדאורייתא אפילו בעוף (קידושין נז, ב), אך ראה להלן מערכה קעב על האפשרות לקרבן מדרבנן). היה מקום לומר שהלכה כר' יהושע בעניין זה שהעולה נעשית כחטאת, אבל לא בעניין חולין בעזרה, אבל לפי זה נצטרך לומר שחכמים קבעו שחטאת מסוימת הכשרה מדאורייתא הינה פסולה, ומשום איסור חולין בעזרה אסור להביא אחרת תחתיה, והדבר לא יתכן שהיה בעליה יהיה מחוסר כפרה כל ימיו (ראה להלן מערכה קעז, כמה שקדו חכמים על תקנתו של מחוסר כפרה). גם מלשון המשנה בסוף קנינים המובאת בגמ': "אמר ר' יהושע זהו שאמרו..." נראה שדיני המשנה קדומים ומוסכמים, ואם אי אפשר להסביר אותם בדרכו של ר' יהושע, שהקרבן פסול רק מדרבנן אבל תקנו חכמים להביא קרבן חדש, הכרח להסביר אותם אחרת, שהקרבן פסול מדאורייתא ולא נעשה כחטאת כלל.

7. בקרן אורה מסביר זאת אחרת, שאולי דברי רב אדא נאמרו רק על פי הברייתא ולא על פי המשנה, ראה טעמו, ולכן הרמב"ם השמיט את דברי רב אדא; אך הקשה בעצמו, שהרמב"ם כותב את הטעם שבברייתא.

8. וכתב שאולי יש דרשה על כך שאין יוצאין ידי חובה בקרבן זה. השפת אמת נתלה בלשון הרמב"ם בהל' מעילה הנ"ל "אע"פ שלא עלת לבעלים לשם חובה", ממנה משמע שהקרבן כשר, אבל לא הזכיר את דבריו המפורשים בהל' פסוהמ"ק, שהקרבן פסול.

בו מעילה, ולבסוף סוברת הגמ' שזוהי חטאת פסולה, ובכל זאת מעילה אין בה.

פירוש שני בתוס' – עולה זו נעשית חטאת גמורה, ומדאורייתא היא אף עולה לבעליה לשם חובתם כחטאת ומותרת באכילה, ולכן אין בה מעילה, אלא שמדרבנן היא פסולה. הדבר הוא חידוש גדול, שכל החיובים שהוזכרו במסכת קנינים כתוצאה משינוי מקום העולה ומעשיה אינם אלא מדרבנן. תוס' נזקקים לומר, לפי דרך זו, שר' יהושע נוקט שאיסור הבאת חולין לעזרה אינו מדאורייתא, על כל פנים בעוף, וכן שמדאורייתא עוף שנמלק כשר לאכילה ואינו טעון שחיטה, ולכן יכלו חכמים לתקן שגם מי שיצא ידי חובתו מדאורייתא יביא קרבן חדש וקרבנו ייאכל.⁵ לשיטה זו, מסתבר שאין הלכה כר' יהושע, והעולה אינה נעשית כחטאת כלל.⁶

הרמב"ם פוסק בהלכות פסולי המוקדשין (ז,ה-ו): "חטאת העוף שעשייה למעלה פסולה... וכן עולת העוף שעשייה למטה... בין שמלקה כמליקת עולה, בין שעשייה כמעשה חטאת, בין שעשייה לשם עולה, בין שעשייה לשם חטאת". ובהלכות מעילה (ג,ז) פסק כר' יהושע, שהלכה כמותו לגבי ר' אליעזר (עיי' נדה ז,ב ורש"י כאן סו,ב ד"ה מציעתא במיצוי): "כל חטאת העוף או עולת העוף שנפסלה בשינוי עשייתה... מועלין בה, חוץ מעולת העוף שנמלקה למטה כמליקת חטאת לשם חטאת, שאף על פי שלא עלת לבעלים לשם חובה – אין מועלין בה, הואיל ושינה שמה ומקום עשייתה ושינה מעשיה לשם דבר שאין בו מעילה". נראה מדבריו שעולת העוף שנעשתה כחטאת פסולה לגמרי, ואין בה שום דין מיוחד פרט לכך שאין מועלים בה. כך גם נראה מלשונו בהלכות מעילה, שהביא את נימוקו של ר' יהושע במשנה ולא את הטעם "נמשכת ונעשית חטאת העוף", וגם בפירוש המשנה לא הזכירו. נראה, אפוא, שלדעתו הרי זו עולה לכל דבר, פרט לכך שאין בה מעילה (קרן אורה טו,א).

שתי הדוגמאות הראשונות, שאין לדמות פסול במתיר עצמו, כגון בסוגיה כאן, לפסול בחלק מן הקרבן.

בחמדת דינאל הקשה עוד, שלכאורה אין הדברים דומים כלל לענייננו: תוס' אכן מוכיחים שמצינו היתר מעילה בלא היתר אכילה, מפני שכלל הוא: "אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו", ומאחר שנעשו עבודותיו – יצא הקרבן מידי מעילה, גם אם נשאר עליו איסור אכילה בגלל פסול צדדי כלשהו, שאינו נוגע לעצם הגדרתו. אך כאן לכאורה ממה נפשך: אם עולה היא – לא נעשו עבודותיה כלל, ובמה יצאה מידי מעילה? ואם השינוי הרב שנעשה בה הפך אותה לחטאת ממש – מדוע לא תהיה כשרה לגמרי, והיכן מצינו קרבן שחציו עולה וחציו חטאת? וביאר שאכן מצינו כיוצא בזה בזבחים שנובחו שלא לשמן, שלא עלו לשם חובה, או אף נפסלו (בפסח וחטאת), ולדעתו טעם הדבר מפני שיש בהם שם שני הקרבנות.

5. מצינו פסולי דרבנן בקרבנות רק קודם זריקת דמם, שקבעו חכמים שהדם לא יזרק, אבל בדרך כלל לא פסלו חכמים קרבן שכבר נעשה וחייבו הבאת קרבן חטאת חדשה במקומו, משום שהבאת קרבן חדש שהתורה לא ציותה עליו, ועל פי התורה אי אפשר להביאו בנדבה (כגון חטאת ואשם) – הרי זה חולין בעזרה. בעיה מיוחדת קיימת בחטאת העוף, משום שהיא נמלקת ונאכלת, ובפשוטות יש בכך איסור נבלה, אלא שהתורה התיירתו לכהנים. לא ברור מניין לתוס' שר' יהושע הורה שהחטאת הבאה שתובא במקום זו שנפסלה מדרבנן גם תיאכל, ומן המשניות בקנינים אין ראייה לדבר, ואדרבה, מדובר בהן רבות על הבאת חטאת רק מחמת הספק, ואינה נאכלת

חטאת העוף שעשאה כעולה – הכל מודים שלא הפכה לעולה.

בדעת הרמב"ם נראה שהיא פסולה מדאורייתא ורק הופקעה מדין מעילה. אפשר שלדעתו על פי מסקנת הגמ' זוהי עולה פסולה, כהבנה הראשונית של הגמ' ולא כרב אדא הסובר שנעשתה כחטאת.

מערכה קסו. כללי מסכת קינים (סז,ב-סח,א)

ה. "קן" של נדבה תלוי ברצונו של הנודב, ואם בשעת הנדר קבע שיביא מין מסוים – עליו להביאו באופן זה דווקא. לדעת רש"י, גם בקן נדבה קיים הכלל ששני העופות יהיו מאותו מין⁵.

ו. חטאת העוף נעשית בחלקו התחתון של המזבח, ואם נעשתה למעלה – פסולה. בעולת העוף הדין הפוך: עליה להעשות בחצי העליון, ואם נעשתה למטה – פסולה (עייין מערכה קסד).

ז. בירור הקן, איזה מן העופות הוא חטאת ואיזה עולה, נקבע באחת משתי דרכים: או על ידי הבעלים, אם בשעת הקנייה דווקא יאמר שזו תהיה חטאת וזו עולה, או על ידי עשיית הכהן, שעושה את האחד כחטאת והשני כעולה (יומא מא,א).

ח. המביא למקדש זוג עופות שכבר נקבע איזה ממנו עולה ואיזה חטאת – הרי זו "קן מפורשת". אם טרם נקבע – הרי זו "קן סתומה".

ט. בקן סתומה, כאשר הכהן עושה פרידה אחת ממנה כחטאת – נקבעה השנייה לעולה, וכן להיפך.

י. לאחר שעוף נקבע כחטאת או כעולה – אין אפשרות להופכו לסוג השני⁶.

יא. כאשר כהן מקבל קינים סתומות שהובאו יחדיו על ידי נשים שונות – עליו לעשות חטאת ועולה מכל קן וקן, ואי אפשר שקן של אחת יעשה כולו עולות ושל חברתה כולו חטאות.

מסכת קינים עוסקת בהלכות קרבן העוף, לרוב מדובר בזוג ("קן") עופות המובאים מסיבות שונות. המסכת מפרטת מצבים שונים של ספק לגבי עוף חי הנמצא לפנינו, האם הוא עולה או חטאת, וכן עוף שכבר הוקרב ויש ספק מה נעשה בו, האם יצאו בעליו ידי חובתם.

מסכת זו היא מן הקשות והסבוכות בש"ס, והסוגיה בזבחים כאן, בה הובאו שלוש משניות ממנה, היא הסוגיה המרכזית בתלמוד שעוסקת במסכת זו. לפיכך, פירוש רש"י כאן משמש אבן יסוד בפרשנות המסכת ורבים מפרשני המשנה הלכו בעקבותיו. נעמוד כאן על הכללים העיקריים במשניות אלו שהובאו בסוגיה, בעיקר על פי פירושי רש"י, הרמב"ם ותפארת ישראל¹.

כללים

א. עולת העוף באה כקרבן חובה שקבעה התורה, או כקרבן נדבה שהאדם החליט להביא למקדש². בתורת חובה היא באה בדרך כלל עם חטאת העוף (ראה פירוט במערכה קנג), ואילו בתורת נדבה היא יכולה לבוא בפני עצמה, או עם עוף נוסף, כגון שנדב שתי עולות.

ב. חטאת העוף באה כחובה בלבד.

ג. שני עופות המובאים יחד לקרבן, לכל מטרה שהיא, נקראים "קן"³. עוף יחיד נקרא "פרידה".

ד. קרבן העוף יכול לבוא מן התורים או מבני יונה. "קן" של חובה הכתובה בתורה צריך להיות מאותו מין דווקא: שניהם תורים או שניהם בני יונה⁴.

עליו להביאם דווקא מאותו מין? אכן, ברמב"ם (הל' פסוהמ"ק י,א) הדגיש שדין המשנה "אין מביאין תורין כנגד בני יונה" נאמר על קן חובה דווקא, וראה להלן הערה 19. הגר"ז (בחידושי על הרמב"ם הל' מעשה הקרבנות יד,ב) מסביר את שיטת רש"י, ששני עופות הנדבה נחשבים כקרבן אחד, כמשתמע בכריתות ט ע"א, שגר שהביא עוף לקרבן גרותו צריך להביא שתי עולות, משום שלא מצינו בכל התורה חיוב של עוף אחד לעולה, והבאת עוף אחד בנדבה היא חידוש מיוחד. לפיכך, כאשר בחר להביא שניים – הרי זהו קרבן שלם, וצריך הוא לבוא מאותו מין. בשטמ"ק הנ"ל הסביר את המשנה כעין שיטת רש"י, אך מטעם אחר: מכיוון שבשעת הנדר סתמה האשה ולא פירשה איזה מין תביא, ואחר כך הביאה את שתי העולות ממין מסוים – הרי זה פירוש לנדרה, שלכן התכוונה מתחילה, ולכן כשאחד מהם נפסל – חובה להשלימו מאותו מין (אמנם שנינו במנחות פ"ג מ"ט שהנודב "איל זה עולה" ונסתאב רשאי להביא, לדעת תנא קמא, כבש תחתיו, אך זאת במקרה של נדבה, הרי זו", ואילו ב"הרי עלי" הקרבן שבוחר לבסוף מהווה פירוש לנדרו).

6. דין זה פשוט לגבי כל הקרבנות, שאי אפשר לשנות את שמם לאחר שהוקדשו. הסוגיה כאן עוסקת באפשרות שעולה תהפוך לחטאת אם יעשה את כל מעשיה כחטאת, ומסקנתה שהדבר אינו אפשרי, לפחות מבחינה זו שהבעלים לא יצאו ידי חובה בחטאת זו, וראה במערכה הקודמת.

1. בתפארת ישראל הרחיב מאד בהסברת המשנה האחרונה במסכת, עליה כתב (בועז אות ט) שהיא "היותר חמורה שבכל ששה סדרי משנה". תחילה פירש כשיטת רש"י, ולאחר מכן פירש שוב על פי דרך הרמב"ם (לפיכך אחרי אות נט בפירושו חזר שוב על אותיות מב-נט, ובהפניות אליו יש לשים לב לכך).

2. המשנה נוקטת לגבי הבעלים לשון נקבה, משום שהמקרה השכיח של עולת חובה הוא זבה או יולדת.

3. אין הכוונה שאחד מהם זכר והשני נקבה. בקרבן העוף אין הבדל בין זכר לנקבה.

4. קינים פ"ב מ"ה: "אין מביאין תורין כנגד בני יונה, ולא בני יונה כנגד תורין". דין זה מעכב, ואם הביא תחילה את החטאת ממין מסוים ואחר כך את העולה ממין אחר – עליו להביא שוב את העולה ממין החטאת. במקרה ההפוך, כשהקדים את העולה לחטאת (שלא כדין לכתחילה שחטאת קודמת לעולה, ראה להלן פט,א), לדעת בן עזאי הולכים אחר הראשון, ויחזור ויביא חטאתו, ולדעת חכמים הולכים אחר החטאת, ויחזור ויביא עולתו.

5. כן כתב רש"י בד"ה צריכה שתביא עוד פרידה, כדי להסביר את הרישא של משנה ו, ראה להלן. על סברה זו תמחו רבים (עייין שטמ"ק סח,א בהשטמות, ורש"ש בקינים פ"ג מ"ו): הרי רשאי אדם להביא נדבה תור או בני יונה, ולמה כשהוא מביא שניים